

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Tekintetes Karok és Rendek! Rövidítve: T. KK és RR! E megszólítással, illetve latin eredetiben *Status et Ordines!* tisztelték hallgatóságukat századokon át a rendi országgyűlések és a megyei közgyűlések szónokai.

A *status et ordines* a dekrétumainkban 1290 óta folyamatosan használt *archiepiscopi, episcopi*, 1351-től *prelati, barones, proceres et* (vagy *ac*) *nobiles* (= érsekek, püspökök, 1351-től főpapok, bárók, előkelők és nemesek) formula (vö. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1892. 173; CorpJur. 1: 166) tartalmilag pontos megfelelője, ugyanaz más szavakkal. Törvényeinkben, természetesen nem előzmények nélkül, II. Ulászló 1500. évi, negyedik dekrétumában *ordines et status* szerkezetben tűnik fel először. A vonatkozó szövegrészből azonban nem derül ki, hogy közelebbről kik a karok, kik a rendek (lehet azért, mert ezt a kortársak részletezés nélkül is tudták), csupán az világos, hogy ez is, az is, régi és örökös szabadságban élő csoport (réteg), tulajdonképpen rend: „et unumquemque ordinem et statum in antiqua, sempiternaque libertate conservare possumus”, azaz: „és minden egyes rendet és kart régi és örökös szabadságban tarthassunk” (CorpJur. 1: 641).

Használata az eredeti (ti. *prelati, barones, proceres et nobiles*) formával összekapcsolva Mohács után terjedt el, és hol *ordines et status*, hol *status et ordines* sorrendben (az *et* helyett olykor az *atque* [CorpJur. 2: 124, 218], gyakrabban az *ac* [CorpJur. 2: 306, 308, 316, 334, 358, 376, 378, 390, 394, 416 stb.] kötőszóval), míg végre 1563-tól — egy-két esettől eltekintve — a *status et ordines* forma véglegesült. 1559 óta az alapformában *proceres* helyett *magnates*-t írtak: „domini praelati, barones, magnates, nobiles, ceterique ordines ac status”, tehát: „főpap, báró, mágnás urak, nemesek és a többi rendek és karok” (CorpJur. 2: 444). Eltekintve ezúttal a részletektől, röviden csupán utalunk rá, hogy törvényeink következetesen kiemelik az országgyűlésen megjelenteket (in conventu congregati), elkülönítik a többtől (ceteri status et ordines), tehát azoktól, akik távol maradtak, nem vettek részt az országgyűlés munkájában. A *status et ordines* így kettős értelmet nyert. Jelentette általában a karokat és rendeket, másfelől konkrétan azokat a csoportokat, amelyek jelen voltak és megalkották a törvényeket.

Ezúttal sem érdektelen emlékeztetni, hogy a *status* és *ordo* hazai latinságunk legrégebb rétegéhez tartoznak. A *status*-t az egyházzal kapcsolatban *rend* értelemben már az Intelmek is használja a *De continendo ecclesiastico statu* (= Az egyházi rend megszilárdításáról: SRH. 2: 621) fejezetcímében. Törvényeinkben gyakrabban Károly Róbert 1342. évi dekrétuma (a „cuncti regni nostri barones et nobiles, aliique cujusvis status homines” = „országunk összes bárói és nemesei és bármely állású emberei” CorpJur. 1: 160—1) óta találkozunk vele. Törvényeink azelőtt az állapot, jogállás, társadalmi helyzet kifejezésére a *condicio* (= helyzet, körülmény, állapot, sors stb.) szót használják (István II. 16; ZÁVODSZKY 146; Aranybulla megújítása 6. KNAUZ NÁNDOR, II. Endre szabadságlevelei. Pest, 1869. 40). A továbbiakban összekapcsolták a kettőt és „cuiuscunque status et condicionis homines” (= „bármely állású és sorsú emberek”) alakban új formulát hoztak létre, mellyel mint jól bevált és szívesen használt fordulattal sokszor találkozunk törvényeinkben (CorpJur. 1: 196, 198, 214, 216, 222, 224, 226, 230 stb.).

Karok értelemben II. Ulászló fentebb már hivatkozott dekrétumában találjuk először, de itt már az *ordo* (= rend, réteg, csoport)-val egyetemben, mint régi és örökös szabadságnak örvendő csoport nevét.

Ami az *ordo*-t illeti, *ordo pontificum* (= főpapok rendje), illetve *sacri ordinis viros* (= szent rendhez tartozó férfiakat) szerkezetben az „Intelmek”-ben már szintén megtalálható (SRH. 2: 622—3), *ordo clericalis* (= papi rend) összetételben László másodiknak mondott, 1077 körül keletkezett törvénykönyvében. (László II. 13; ZÁVODSZKY 170.) A szabolcsi, majd a Kálmán idején tartott esztergomi zsinat (1100 körül) határozataiban többször és többféle értelemben is rátalálha-

tunk, *omnes ecclesiastici ordines* (= az összes egyházi rendek) és *ordo ecclesiasticus* (= egyházi rend) alakban is (szabolcsi zsinat 1., 4., 20., esztergomi zsinat 4., 23.: ZÁVODSZKY 158, 159, 162, 198, 200).

1298-ban az egyháziakon kívül *ordinum aliorum*, azaz más renden lévőköt is említenek, hívja fel erre mint nem lényegtelen mozzanatra a figyelmet GERICS JÓZSEF (A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp., 1987. 288). Törvényeinkben igazában szintén csak Mohács után jött divatba. A törvények ettől kezdve az egyes rendeket is nevükön nevezik, pl. *ordo dominorum praelatorum* (= főpap urak rendje), *ordo baronum* (= bárók rendje), *ordo dominorum* (= urak, ti. bárók, mágnások rendje), végül *ordo nobilium* (= nemesek rendje) (CorpJur. 2: 40, 92).

Nem hagyhatjuk említetlen, hogy a *karok és rendek*-nek két figyelemre érdemes parafrázisát is találni Jagelló-kori és későbbi törvényeinkben. Az egyik a *domini et (vagy ac) regnicolae* (= urak és országlakosok) (CorpJur. 1: 696, 792, 2: 238, 240 stb.), a másik a *domini et (vagy ac) nobiles* (= urak és nemesek) formula (CorpJur. 1: 746, 752, 766, 782, 2: 106, 294, 404, 426 stb.). Az előbbi a törvényekben sokszor előforduló *domini praelati, barones ac (et) regnicolae* (= főpap urak, bárók és országlakosok) (CorpJur. 1: 565, 585, 638, 642, 646, 648 stb.), a másik a *domini praelati, barones ac (et) nobiles* (= főpap urak, bárók és nemesek) (CorpJur. 1: 580, 588, 658, 688, 738 stb.) egyszerű, rövid változata.

Az idézett és más e helyen nem idézett formulákat és azok parafrázisait tanulmányozva eléggé egyértelmű, hogy az *ordo* és a *dominus* szavak csaknem mindig a főpap, báró, mágnás, előkelő megjelöléshez társulnak, és így kimondatlanul (azaz tételes azonosítás nélkül) is azt a meggyőződést támasztják alá, hogy a *rendek* elnevezés törvényeinkben a tanulmányozott szerkezet esetén mindig a főpapokat, bárókat, mágnásokat, előkelőket jelenti. A fentebb már idézett *ordo dominorum* mellett kétséget kizáróan tanúskodik erről a „*domini utriusque ordinis et nobiles colonos habentes*” (= „a mindkét renden levő uraknak és jobbágyos nemeseknek”) szövegrész az 1542. évi dekrétum 19. törvényében (CorpJur. 2: 88), amely egyszersmind azt is eléggé egyértelműen mutatja, hogy komoly tényezőnek igazában a jobbágyos, azaz a birtokos nemeseket tekintették. Ezzel együtt az is teljesen világos, hogy *karok*-nak a nemeseket, illetve az országlakosokat, ide értve a szabad királyi városok országgyűléseken megjelenő küldötteit nevezték. (A *regnicolae ~ országlakosok* név törvényeinkben kezdetben a nemességet jelenti, ennél tágabb értelemben a nemeseket és a szabad királyi városok polgárságát, legtágabb értelemben pedig minden kiváltságos elemet, tehát a püspököket, mágnásokat, nemeseket és a szabad városok polgárait. Eredeti jelentését azonban mindvégig megtartotta.)

A részleteket illetően a kortársak előtt se lehetett minden világos és tiszta. Innen volt, hogy 1608-ban a koronázás után első teendőjüknek tekintették az országgyűlés rendei, hogy törvényt alkossanak arra nézve, hogy kik a *karok* és kik a *rendek*. Nehézségek származtak ugyanis abból — mondja a szóban forgó törvény —, hogy nem volt megfelelően tisztázva, kiket kell az ország karainak és rendeinek elnevezésén érteni. Így született meg a hírneves és sokat idézett 1608. évi koronázás utáni első törvény.

Az országgyűlés összetételéről, rendjéről, összehívásáról és a szavazati jogról alkotott méltán híres törvény, melyet teljes joggal tekinthetünk akár a magyar rendi fejlődés zárókövének is, természetesen nem olyan, mintha a logika nagymesterei vagy a fogalomalkotás tudorai írták volna, az itt vizsgált kérdésben mégis pontosnak mondható eligazítást ad.

Kimondja, hogy „Magyarország karai és rendei négyféle állapotú országlakók (értsd: kiváltságosok — K. S.), nevezetesen a főpapok, bárók vagy mágnások, nemesek és a szabad városok (ti. ezek polgárjoggal rendelkező lakosai — K. S.) közül kerültek ki”. A továbbiakban az országgyűlés résztvevőit két főcsoportra osztja: 1. a főpap és báró urak gyűlekezetére, és 2. az országlakosokra (*regnicolae*). Az elsőt a latin szövegben *conventus*, illetve *coetus et conventus praelatorum, baronum et magnatum*-nak [= főpapok, bárók és mágnások gyűlése (gyülekezete) és testületének] írja, ahol a püspököknek, továbbá az összes bárónak és mágnásnak saját helye és szavazata van. Az

ide tartozók tehát elvileg és gyakorlatilag teljes számban, mint a két rend egésze jöhetnek az országgyűlésre, így következésképpen a *karok és rendek* kifejezésben őket illeti a *rendek* elnevezés, nem véletlen, hogy a törvényben az *ordo* név is (*ordinem magnatum* alakban) velük összefüggésben kerül elő. Az *országglakosok*, mely itt inkább szűkebb értelemben szerepel, és valószínűleg a jobbágyos nemeseket jelenti, csakis a *karok* névvel értelmezhető, és elsősorban a vármegyei küldöttekre utal, továbbá pontosan megnevezett egyházi méltóságokat és az 1514. évi dekrétum III. törvényében felsorolt szabad királyi városok (Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes, Sopron) küldötteit foglalja magába. Összegezve tehát: *karok*: a vármegyék követei, a velük ülésező, pontosan felsorolt és megnevezett egyházi méltóságok, szabad királyi városok küldöttei, *rendek*: püspökök és bárók, illetve mágnások.

Pontosan támasztja alá a fenti értelmezést Kőlcsey már kiforrott viszonyokat tükröző országgyűlési naplója is. 1833. február 20-án például ezt jegyzi fel: „A mai nap egyike vala a legfontosabbaknak. Mert a *főrendek* a magyar nyelv ügye, a *Karok* pedig a vallási tárgy felett tanácskoztak”. 1833. március 15-én pedig: „A *Méltóságosok* országos ülést tartanak, s szívök fájdalomában a *Karok* értelméhez közelednek.” (Kőlcsey Ferenc: Országgyűlési Napló. Válogatott művei. Bp., 1975. 765, 801, a kiemelések az én kiemeléseim — K. S.). A napló egyéb helyein is világosan és egyértelműen a fenti értelemben különülnek el a *karok* a *rendektől*, mely utóbbiakat váltakozva nevezi *főrendek*-nek, *főtáblá*-nak, *méltóságosok*-nak (uo. 717, 752, 806, 809, 810, 813, 851, 879, 900).

A márciusi forradalom után a feudális világ több más kellékével és díszletével a *karok és rendek* is kiment a divatból. Kossuth 1848. március 29-én az országgyűlés nyilvánossága előtt jelentette ki, hogy nem él többé ezzel a megszólítással: „...Mert ha az egész nemzet képviselői vagyunk, nem lehetünk *rendek* többé.” (Kossuth Lajos beszédei és írásai I. Bp., é. n. 155).